

FTAMP 14.01.07
ӘОЖ 37.013:17.02

DOI 10.47649/vau.2021.v61.i2.03

ҚАЗАҚ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ - СТУДЕНТТЕРДІ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ ҚҰРАЛЫ**С.Қ. Әбілдина¹**

¹Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Қарағанды қ., 100028, Қазақстан Республикасы
e-mail: salta-7069@mail.ru

Мақала студенттерді рухани-адамгершілікке қазақ этнопедагогика мұрасы арқылы тәрбиелеуге арналған. Мақалада «руханилық» және «адамгершілік» ұғымдарының этимологиялық мағынасын антикалық және ортағасырлық ғалымдар мен ойшылдардың еңбектеріне сүйене отырып нақтылаған. Сонымен бірге, зерттеуші ғалымдар өз еңбектерінде қазақтың этнопедагогикалық мұрасын студенттерді рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің құралы ретінде қарастырады. Ғылыми зерттеулерді талдау нәтижесінде халық шығармашылығын, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді, педагогикалық идеяларды, көзқарастарды, тәрбие туралы халық білімін ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған этнопедагогикалық мұралардың рухани-адамгершілік құндылықтары халықтың рухани жай-күйімен тексерілген тарихи тәжірибемен, өмір сүруімен байланысты өмір салтымен ішкі әлемге әсер ететін рухани игіліктер және этнопедагогикалық мұра ретінде қарастырады. Қазақтың этнопедагогикалық мұрасы студенттердің тәрбиесі мен білімін тереңдетуді көздейтін ЖОО-ның оқу-тәрбие үрдісінде кезеңімен жүзеге асыратын дайын тетіктеріне сәйкес жұмыс жүйесін ұсынады. Мақалада болашақ қызметте қажетті қазақ этикалық мінез-құлық қағидаларының мәнін түсіну мақсатында студенттердің білім базасын тереңдетуге мүмкіндік беретін «этноэтикеттің» іскерлік қарым-қатынастағы қазақ этноэтикетінің тәрбиелік маңызы да ашып көрсетіледі. Авторлар ұсынып отырған мақалада көрсетілген қазақтың этнопедагогикалық мұрасын жоғары оқу орны студенттеріне арналған рухани-адамгершілік тәрбие беру жүйесін Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарының тәжірибесінде пайдалануға болады.

Негізгі сөздер: адамгершілік, жан, руханилық, қазақ этнопедагогикалық мұрасы, қазақ этноэтикеті.

Кіріспе

Тәрбие жұмысының негізін Елбасының адамгершілік мұрасы – «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту» және «Ұлы даланың жеті қыры» атты бағдарламалық мақалалары құрайды. «Туған елге тағзым» жалпыреспубликалық экспедициясын қамтитын «Ұлы дала мұрагерлері» жобасы, «Тарих тағылымы» (қалалар мен ауылдардың, көшелердің тарихын және мемлекеттің дамуына үлес қосқан тұлғаларды зерттеу) және «Қазақ мәдениетінің антологиясы» (ақындар, жырау, күйші шығармашылығы арқылы ұлттық фольклорды зерттеу) әлеуметтік жобалары жалғасатын болады» [1], - деп аталып көрсетілгеніндей, Қазақстан Республикасында бүгінгі таңда халықтың қоғамдық белсенді топтарының бірі болып табылатын студент жастарды рухани-адамгершілік тәрбиелеу ерекше маңызға ие болып отырғандығы сөзсіз.

Негізгі бөлім

ЖОО-да жоғары мектеп студенттерінің рухани-адамгершілік тәрбиесінің басты құралдарының бірі қазақ этнопедагогикалық мұрасы болып табылады. Осыған байланысты жоғары мектеп студенттерінің рухани-адамгершілік тәрбиесінің құралы ретінде қазақ этнопедагогикалық мұрасын пайдалану мәселесін педагогикалық зерттеу қажеттілігі артады.

Мақаламыздың мақсаты студенттерді рухани-адамгершілік тәрбиелеуде қазақ этнопедагогикалық мұрасын пайдалану әдістемесі мен педагогикалық шарттарын теориялық тұрғыдан негіздеу болып табылады.

Зерттеудің ғылыми негізмесі «руханилық» және «адамгершілік» сияқты екі көлемді дефиницияның ашылуымен байланысты. «Руханилық» термині философияның мәңгілік мәселе болғандығы туралы пікірдеміз және «рух», «жан», «руханилық» т.б. ұғымдардың өзінің этимологиялық мағынасы антикалық және ортағасырлық ғалымдар мен ойшылдардың еңбектерінен орын алған.

«Рух», «жан» ұғымдары туралы әртүрлі пікірлер антикалық философтар мен түрлі дәуірдің философтары да қозғаған.

Біздің зерттеуіміздің аясында неміс классикалық идеализм өкілдерінің идеялары аса қызығушылық тудырады, олар «рух» ұғымын ақыл-ойда жүзеге асырылатын өзін-өзі тану және сананың қызметі ретінде практикалық және теориялық қызметтің бірлігі ретінде қарастырады.

VII-XVIII ғасырлардағы материалистік философия «рух» ұғымын табиғатқа қатысты екінші рет деп қарастырады. Рух таныммен, этикамен, эстетикамен, сеніммен байланысты. Солдаттың "рухын көтеру" - бұл оған жеңіске деген сенімділікті, Рух-адамның мәнін (адамда) білдіреді, ол әрдайым адамда, шындыққа, қайырымдылыққа, сұлулыққа, әділеттілікке ұмтылу сияқты өмір сүреді. Орыс діни философиясында «Рух» дегеніміз адам құдаймен қарым-қатынас жасауға кіретін ақылға қонымды жанның жоғары қабілеті деп санайды.

Қазақтардың пікірі бойынша ғарыштық Тенгридің рухы бүкіл әлем бойынша тараған. Таулар, су, жұлдыздар және т.б. өз қорғаушылары бар. Ата-бабалар аруақтарды құрметтеу қазақ өмірінің басты мәні болды. Аруақтар қайтыс болған ата-бабалардың рухтары (ата - баба аруағы). Олар отбасы мен рудың мүшелеріне қамқорлық жасайды. Қайтыс болған адамның жаны, ұйқыдағы құбылыстардан басқа, құс, қасқыр, түйе және скакунның келбетіне да келеді. Аққулар мен қарлығаштар сияқты қасиетті құстар өлгендердің рухының басты тасымалдаушысы болды [2].

«Жан» ежелгі көрінісі бойынша «рухтан» ерекшеленеді, бұл тірі адамның жаны әдетте әлсіз, қорқады. Қазақ халқының пікірінше, адамның ең осал жері – жан («жан ауыратын жерде орналасқан»).

Осылайша, жоғарыда аталған дәлелдер көрсеткендей, өткеннің ұлы ойшылдары мен түрлі конфессиялардың өкілдері «рух» және «жан» ұғымдарына әртүрлі ұстанымдардан оларды табиғаттан тыс күштермен, әлемдік ақылмен байланыстыра отырып жақындатады.

Е.Нұрмұратов рухани құндылықтарды қалыптастыру және дамыту мәселелерін қарастыра отырып, қоғам мен адамның рухани өміріндегі рухани құндылықтардың мәнін, сондай-ақ орны мен рөлін анықтайды [3]. Автордың пікірінше, руханилық негіздері: білім, адамгершілік, мораль, эстетика, философия, психология, шығармашылық, өнер, еркіндік және ақиқат.

Педагогикалық аспектідегі руханилықты біз оқу-тәрбие процесінде қалыптасатын рухани мүдделер мен қажеттіліктерді қамтитын жеке тұлғаның ерекше сипаттамасы ретінде түсінеміз. Руханилықта шығармашылық қызметте және құнды қондырғыларда көрінетін тұлғаның эмоционалдық және зияткерлік потенциалдары кіріктірілетіні белгілі.

«Руханилық» ұғымын талдау нәтижесінде біз тағы бір маңызды көңіл бөлген ұғамдардың бірі – бұл «адамгершілік», «мораль» және «этика» т.б.

Көптеген зерттеушілердің адамгершілік мәселесіне «мораль», «адамгершілік» терминдерін қолдану тән. «Мораль» терминінің синонимі ретінде «мінез-құлық», «жан», «әдеттер» т.б. жатады [4, 270]. «Адамгершілік» - әдетте «мораль» терминінің синонимі ретінде қолданылатын ұғым. Адамгершілік ұғымымен адамдардың мінез - құлқы мен қарым-қатынасы

жиі анықталады, оның бөліктері адамгершілік-күнделікті іс-әрекеттерде және өмірдің түрлі салаларында және әртүрлі жағдайларда адамдар басшылыққа алатын ережелер мен норма болып табылады.

Әдеп-мораль туралы философиялық ғылымда - бір-бірімен тығыз байланысты негізгі адамгершілік категориялар (жақсылық, борыш, ар-намыс, қадір-қасиет, әділдік, бақыт, ар-ождан) бар.

«Адамгершілік тәрбие» ұғымы да кеңінен түсіндіріледі. «Адамгершілік тәрбие» педагогикалық энциклопедиялық сөздікте «қоғамдағы адамгершілік мұрасының бір түрі», - деп түсіндіріледі. Жоғарыда айтылғандарға байланысты біз «рухани-адамгершілік тәрбие» ұғымының нақтыланған анықтамасын ұсынамыз. Рухани-адамгершілік тәрбие-адамгершілік сананы, адамгершілік сезімді, адамгершілік мінез-құлықты қалыптастыруға бағытталған, тұлғаның кемелдікке, дамуға және өзін-өзі реттеуге ұмтылысының жоғары деңгейін, өзіне және қоршаған шындыққа оң көзқарасын қамтамасыз ететін, еңсерілмейтін адами құндылықтарға бағдарланған екі жақты процесс.

Ғалым С.Қ. Әбілдина өз зерттеуінде «жеке тұлғаның адамгершілік тәрбиелілігі – оның адамгершілік түсініктерді саналы меңгеруі, адамгершілік сезімі мен санасының қалыптасуы, қарым-қатынаста және әр түрлі жағдайларда бойындағы адамгершілік қасиеттердің жас шамасына қарай көрінуі» деп сипаттама береді [5].

Қазақстандық зерттеуші ғалымдар Қ.Қожахметова, Ш.Таубаева, Ш.Жанзақова этникалық педагогика құрылымында тұлғаның этномәдени дамуының педагогикасы, этномәдени орта педагогикасы, этномәдени білім беру және этнопедагогикалық білім сияқты ғылыми салаларды бөліп көрсетеді[6].

Ғалым Қ.Қ. Шалғынбаева қазақ халық педагогикасында жеткіншектерді еңбекке тәрбиелеу проблемасына байланысты этнопедагогикалық әдебиеттерге, ғылыми зерттеулерге, жалпы білім беретін орта мектептердегі еңбек тәрбиесі тәжірибесіне теориялық талдау жасау негізінде және қазақтың халықтық педагогикасындағы еңбек тәрбиесінің мақсаты, міндеттері, қағидалары, мазмұны мен түрлерін «Қазақ халқының еңбек тәрбиесі дәстүрлерін үздіксіз білім беру жүйесінде пайдалану» тұжырымдамасында атап көрсетеді [7].

Қазақ этнопедагогикалық мұрасының мазмұндық сипаттамасында студенттердің рухани-адамгершілік тәрбиесінің құралы ретінде біз қазақстандық ғалымдардың ғылыми еңбектеріне сүйендік, онда этнопедагогиканың ғылыми-педагогикалық және мазмұнды аспектілері (С. А. Ұзақбаева, К. Ж. Қожахметова және т.б.) ашылады [6].

Осы саладағы ғылыми зерттеулерді талдау халық шығармашылығын (ауызекі-поэтикалық, музыкалық, сәндік-қолданбалы өнер), әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді, педагогикалық идеяларды, көзқарастарды, халық білімін этнопедагогикалық мұра ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Этнопедагогикалық мұралардың рухани-адамгершілік құндылықтары тарихи тәжірибемен, өмір сүруімен, өмір салтымен және халықтың рухани жай-күйімен тексерілген бола отырып, ішкі әлемге әсер етудің үлкен күші бар, олардың санасына еніп, рухани игіліктер ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырды. Сондықтан ізгілік, жақынға деген махаббат, патриотизм, тәртіптілік пен тәртіптілік идеяларын білдіретін қазақ этнопедагогикалық мұрасының үздік үлгілерін рухани байлық ретінде ғана емес, сонымен қатар студенттерді рухани-адамгершілік тәрбиелеудің пәрменді факторы ретінде де қарастыруға болады. Оқу-тәрбие үрдісінде қазақ этнопедагогикалық мұраларын ЖОО студенттерінің рухани-адамгершілік тәрбиесінің құралы ретінде пайдалану педагогикалық шарттар жүйесіне байланысты: әлеуметтік-психологиялық, ғылыми-әдістемелік, оқу-материалдық.

Әрбір халықтың рухани мұрасы рухани - адамгершілік тәрбиенің құнды идеялары мен тәжірибесінен тұрады. Бұл тұрғыда қазақ халқының ауызекі-поэтикалық шығармашылығы жастардың рухани келбетін байытудың маңызды көзі болып табылады. Халық шығармашылығы, оның ішінде әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, ауызекі - поэтикалық шығармашылық идеялары және халық даналығы адамдарға эстетикалық рахат беріп қана қоймай, ақпарат көзі болды. Қазақ халқы мақал - мәтелдерден эпикалық шығармаларға дейін жанрлардан тұратын жан-жақты әдеби фольклорға ие. Олардың тәрбиелік құндылығы-өмір сүру процесінде олар өздігінен өзін-өзі ұстаудың әдеттегі формаларына айналады. Тәжірибе көрсеткендей, қоғамның адамгершілік жағына жетілуі сабақтастықсыз, өткеніне, халықтың салт-дәстүрлеріне жүгінбей мүмкін емес. Осы айтылғандардың барлығы рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру берік адамгершілік негізсіз болмайтынын тағы да дәлелдейді. Сондықтан педагогикадағы рухани-адамгершілік қалыптасу мәселелерін қайта қарау, әсіресе біздің өткен ойшылдар идеясына деген көзқарасымызды қайта қарау анағұрлым сұранысқа ие болып отыр.

Студенттердің рухани-адамгершілік тәрбиесінің факторы ретінде қазақ этнопедагогикалық мұрасын тиімді пайдалану үшін оқу үрдісінде келесі жұмыс жүйесі ұсынылады:

- қазақ этнопедагогикалық мұра саласындағы студенттердің білім базасын тереңдету және жүйелеу;

- қазақ этнопедагогикалық мұрасына оң қарым-қатынасты қалыптастыру, қазақ этноэтикетінің тәртіп ережелері мен нормаларына сәйкес әрекет ету, өзіне және қоршаған әлемге жауапты қарым-қатынас жасау.

Осы жүйені ЖОО-ның оқу-тәрбие процесінде жүзеге асыру 2 кезенді көздейді.

Бірінші кезеңде оқытылатын пәндердің кейбір тақырыптарына толықтыру енгізу ұсынылады: «Қазақ тілі», «Мәдениеттану», «Қазақстан тарихы» т.б. Бұл толықтырулар логиканы бұзбай, тақырыптардың атауын, оқу жоспарына сәйкес кредиттердің жалпы санын сақтай отырып, негізгі тақырыптардың мазмұнына үйлесімді ықпал етуі тиіс.

Екінші кезеңде экономика, менеджмент т.б. мамандықтардың оқу жоспарына 2 кредитке есептелген «Іскерлік қарым-қатынастағы қазақ этноэтикеті» арнайы курсына оқу ұсынылады.

«Іскерлік қарым-қатынастағы қазақ этикеті» арнайы курсына оқытуда қазақ этнопедагогикалық мұра саласындағы студенттердің білім базасын жүйелендіруге және тереңдетуге мүмкіндік беретін «іскерлік қарым-қатынас», «этикет», «этноэтикет» ұғымдары кең мақсатта түсіндіріліп, студенттердің этноэтикетінің іскерлік бизнес және кәсіпкерлік қызметте қалыптасуына мүмкіндік береді. ЖОО-ның оқу-тәрбие үрдісінде осы жүйені екі кезеңде жүзеге асыру көзделеді.

Студенттердің қазақ этнопедагогикалық мұрасына деген оң көзқарасын қалыптастыруда олардың қазақ этноэтикетінің ерекшеліктерін зерттеу және материалдарын іздеу бойынша өзіндік жұмысы маңызды рөл атқарады. Осы жұмыс барысында студенттер этноэтикеттің мазмұнын ұғыну процесіне белсенді түрде қатысуға мүмкіндік алады, олардың ішінен рухани-адамгершілік тәрбиеде қажетті, іскерлік өмірдің әр түрлі жағдайларын талдай отырып, этноэтикеттің ең үздік үлгілерін ойластырылған, мақсатты түрде жинақтауды жүзеге асырады. Сонымен қатар, олар өздерінің адамгершілік сезімдерін, мінез-құлықтары мен іс-әрекеттерін, сенімдерін қазақ мұрасына салынған этикет үлгілерінің мәндік сипаттамасымен байланыстыра алады.

«Іскерлік қарым-қатынастағы қазақ этноэтикеті» арнайы курсының теориялық бөлімі өз алдына келесі міндеттерді қояды:

- кәсіпкерлік мәдениетінің маңызды бөлігі ретінде этикеттің жетекші аспектілерін анықтау;

- қазақ этноэтикетінің үздік үлгілерін қарым-қатынас ісінде пайдаланудың маңыздылығын ашу;

- іскерлік адам қызметін ұйымдастырудағы қазақ этноэтикетінің рөлі мен маңызын сипаттау.

«Іскерлік қарым-қатынастағы қазақ этноэтикетін» оқу-үйрену барысында студенттер:

- болашақ кәсіби қызметте қажетті қазақ этносының этикалық мінез-құлық принциптерінің мәнін түсіну;

- іскерлік өмірдегі мінез-құлықтың басшылық қызмет ететін этноэтикеттің моральдық нормаларының белгілі бір жиынтығын, сыбайлас жемқорлық, заңсыз (заңсыз) бизнес, теріс пиғылды бәсекелестік түріндегі бизнесті жүргізудің жосықсыз әдістерін, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі ұлттық және халықаралық заңнаманы, қазақ этноэтикеті қағидаттарына негізделген іскерлік әріптестік пен іскерлік мінез-құлық мәдениетін білу;

- этноэтикеттің белгілі бір қағидаларын ұстана білу, сыбайлас жемқорлықтың пайда болу мүмкіндігін талдау және бағалау, оның пайда болуының алдын алу, компанияның мүдделерін заңды және заңды әдістермен және әдістермен қорғау, өмірдің барлық кезеңдерінде сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұру.

Мысалы, «Іскерлік қарым-қатынастың этникалық ерекшеліктері» атты дәріс тақырыбын талқылау осы мәселенің негізгі ұғымдары мен мазмұндық салыстырулардың ерекшеліктерін, этникалық дәстүрлер мен әдеттер, этникалық мүдделер, этникалық мінез, этникалық темперамент, этникалық сана мен өзіндік сана, этникалық сезім мен көңіл-күй, этносаралық өзара іс-қимыл сияқты ашуды көздейді. Студенттерге терминологиялық сөздікті құру ұсынылады. Этникалық дәстүрлер мен әдеттер - бұл күнделікті өмірде қалыптасқан, ұрпақтан ұрпаққа мінез-құлық, іс-әрекет, адамдардың қарым-қатынасы ережелерін, нормалары мен стереотиптерін беретін, оларды сақтау әр адамның этникалық қауымның қоғамдық қажеттілігіне айналды.

Этникалық мүдделер - бұл қандай да бір этникалық қауымдастық өкілдерінің уәждемелік басымдықтарын көрсететін және бірлік пен тұтастықтың келісімін сақтауға қызмет ететін қоғамдық-психологиялық құбылыстар.

Этникалық сипат - бұл белгілі бір этнос өкілдерінің мінез-құлықтың әдеттегі мәнерін және іс-әрекеттің типтік бейнесін анықтайтын және оларға қатысты әлеуметтік-тұрмыстық ортаға, қоршаған ортаға, еңбекке, өзінің және басқа да этникалық қауымдастықтарға тән тұрақты психологиялық сипаттарының тарихи қалыптасқан жиынтығы.

Этникалық темперамент нақты жағдайға жауап берудің белгілі бір стандартты тәсілі болып табылады, бұл этникалық қауымның көп бөлігіне тән (мысалы, бақытсыздық туралы хабар алып, итальян шаштарын жыртып, ал жапондық адам басқаларды ренжітпеу үшін күлімсіреді). Этникалық сана мен өзіндік сана этностың психикалық қоймасымен қатар этникалық психологияның статикалық компоненті болып табылады. Ол этникалық қауымдастықтың тарихи даму процесінде этникалық болмыстың санасы ретінде пайда болады. Ол сондай-ақ күрделі құрылымға ие, өйткені оның нысаны өзінің жеке этносы, сондай-ақ басқа да этникалық қауымдастықтар болып табылады.

Этникалық сезім мен көңіл-күй-бұл адамдардың өзінің этникалық қоғамдастығына, оның мүдделеріне, құндылықтары мен өмір сүру түрлеріне, сондай-ақ басқа да халықтарға эмоционалды түрде боялған қарым-қатынасы. Олар көптеген ғасырлар бойы халықтардың өмірлік шарттары мен тарихи тәжірибесі негізінде қалыптасады. Этносаралық өзара іс-қимыл - бұл ең алдымен өзара іс-қимыл жасайтын этникалық топтардың және олардың жекелеген

өкілдерінің жеке және әлеуметтік сипаттамаларын өзгертуге, сондай-ақ олардың белгілі бір қасиеттері мен сапаларын біріктіруге әкелетін этностар арасындағы әртүрлі байланыстар.

Студенттердің қазақ этноэтикетінің тәртіп ережелері мен нормаларына сәйкес әрекет ету, өзіне және қоршаған әлемге жауапты қарым-қатынасын қалыптастыруға ықпал ететін арнайы курстың ең маңызды тақырыбы «Қазақ этноэтикеті». Онда ғасырлар бойы қоғам мүшелерінің тіршілігін реттеген қазақ этноэтикетінің маңыздылығы анықталады.

Қазақ этноэтикеті дәстүрлі және жалпыадамзаттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде тұлғаның рухани-адамгершілік тәрбиесінде үлкен мүмкіндіктерге ие. Қазақ халқы ғасырлар бойы этикеттің өзіндік жүйесін қалыптастырды. Студенттердің назарын қазақ этноэтикетінің ерекшелігіне аударады «... қазақтардың қарым-қатынас формасы ретінде, бастапқыда этностық-рөлдік бағдармен байланысты, сондықтан да этноәлеуметтік рөлді жақсы меңгерген адам өздерін кез келген ортада жайлы сезінуі мүмкін. Студенттер этносоциалық-рөлдік бағдарлы қазақ этноэтикетінің заң күші бар, үлкен тұрақтылыққа ие екенін, оның артында дәстүрдің күшті күші тұрғанын түсінеді. Ол белгілі бір рулық қауымдастықты сақтаудың өзіндік тәсілі болды. Қазақ даласында мінез-құлық ережелері немесе этикет адамгершіліктен тыс әзірленбеген. Дәріс барысында түрлі деңгейдегі адамдар арасындағы қарым-қатынас этикасының мазмұны ашылады (туысқандық-адамгершілік қатынастар, адамдармен қарым-қатынас, билікке, мемлекетке және т.б. қарым-қатынас). Тарихи өмір барысында қазақ халқының басқа мемлекеттермен халықаралық қарым-қатынасына, дәстүрлі өмір сүруіне байланысты іскерлік этикеттің әр түрлері қалыптасқан. Көптеген зерттеушілер сөйлеу этикетін, құдалық этикетін, жерлеу этикетін, қонақжайлық этикетін, дін мен т. б. байланысты этикетті ерекшелейді.

Студенттердің іскерлік этикетті тереңірек зерделеу мақсатында қазақ этноэтикетінің ерекшеліктерін ашу қажет. Қазақ этноэтикетінің мінез-құлық ережелері адамға деген терең құрметпен, оның жеке басының қадір-қасиетін, оған деген мейірбан қарым-қатынасын мойындаумен ерекшеленеді. Қазақ этноэтикетінің гуманизмі адамның қарапайымдылық, сыпайылық, зейінділік, дәлдік, қайырымдылық сияқты мінез-құлқына қойылатын талаптарда көрінеді.

Қазақ этноэтикетіндегі кішіпейілділік қоршаған адамдармен қарым-қатынаста көрінеді. Қарапайымдылық мінез ретінде бала кезінен тәрбиеленеді. Қазақтар ертеден жоғары адамгершілікпен, адалдықпен, қайырымдылықпен және қарапайымдылықпен ерекшеленді. Халық өзін-өзі бағалауды қоршаған адамдардың пікірімен салыстыра білуге әрқашан артықшылық берді.

Студенттер болашақ мамандар ретінде серіктестермен, әріптестермен қарапайымдылық танытуға, өз қалпының биіктігін атап өтуге, пайда көріп қалу мүдделерді елемеуге болмайтынына көз жеткізді. Сыпайылық адамның қадір-қасиетін құрметтеудің, оған деген мейірімділіктің белгісі болып табылады. Адам қарым-қатынасы күрделенген қазіргі жағдайда сыпайы қарым-қатынас құру білігі ерекше маңызға ие болады. Қарым-қатынаста сыпайы бол-бұл қазақ халқының этикетінің маңызды талаптарының бірі. «Өзара қарым-қатынас жоқ жерде бірлік жоқ», «Қалауын тапсаң, қар жанады», «Бақыт басы – келісім».

Мұндай адамгершілік сөздер, жақсы кеңес болашақ іскер кәсіпкерлерді әріптестермен, фирманың өкілдерімен қарым-қатынастың қажетті аспектісі ретінде сыпайылықты арттыруға үйретеді, өйткені мамандық мәнінің сыртқы көрінісі-оған мұқтаж адамдарға қызмет көрсетуге үнемі дайын болу.

Сайып келгенде, сыпайы қарым-қатынас өмірде көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі, өйткені сыпайылық-ішкі мәдениеттің жарқын көрсеткіші.

Ұқыптылық пен мұқияттылық адамгершілік тәрбиенің белгісі ғана емес, сонымен қатар табысты жұмыс шарттарының бірі болып табылады. Бизнесіте жұмыс істейтіндерге серіктес болу өте маңызды. Тұтынушыға, серіктестікке мұқият болу халықаралық бизнесіте аса маңызды; ұлттық ерекшеліктерге, мәдениетке, сол халықтың тарихына, кіммен араласуға, уақтылы және барабар әрекет етуге дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі.

Қорытынды

Егемен Қазақстан бүгінгі таңда көптеген елдермен ашық экономикалық, мәдени байланыс жүргізуде. Сондықтан халықаралық бизнестің табысты болуы көбінесе біздің іскер кадрларымыз, мемлекет қайраткерлері халықаралық әріптестердің ерекшеліктерін қаншалықты ескеретініне байланысты. Ұйымдастырушылық деңгейде сыни және техникалық мәселелерден басқа ұлттық психология мен мінез-құлықтың проблемалары жиі кездесіп жатады, оларды шешу бухгалтерлер, инженерлер және т.б. мамандар арасындағы жабық келісім шеңберінен шығатын қиындықтармен байланысты. Тіпті халықтың көпэтникалық құрамы бар Қазақстанда да ұлттық

Қазақ этнопедагогикалық мұраларын пайдалана отырып, ЖОО студенттерінің рухани-адамгершілік тәрбиесінің ұсынылған жүйесі болашақ мамандардың рухани-адамгершілік тәрбиесін жетілдіру мақсатында Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарының практикасында қолданылуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

- 1 КР Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. <http://online.zakon.kz>.
- 2 Антология педагогической мысли Казахстана. – А..1995. – 530с.
- 3 Нурмуратов С.Е. Становление и развитие духовных ценностей. Автореф. дис. канд. пед. наук.– Алматы, 2000.
- 4 Фролов, И. Т. Философский словарь. Фролов, И. Т. Философский словарь / И. Т. Фролов - М.: Политиздат, -1991. – 559 с.
- 5 Әбілдина С.Қ. Қазақ халқының ауызекі шығармашылығы арқылы бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуге болашақ мұғалімдердің даярлығын қалыптастыру: п.ғ.к. диссертацияның авторефераты / С. Қ. Әбілдина. - Қарағанды, 1999. - 27 б.
- 6 Узакбаева С.А., К.Ж.Кожаметова. Концепция этнообразования студентов высшей школы. – Алматы: Онер, 1998. – 144с.
- 7 Абенбаев С.Ш. Студенттердің эстетикалық мәдениетін қазақ халқының мәдени мұрасы арқылы қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері. Пед.ғыл.док.ғыл.дәр алу үшін дайын.дисс.авторефераты. – Түркістан, 2010.
- 8 Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. -Алматы: Рауан, 1994. –320 б.

КАЗАХСКОЕ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ - СРЕДСТВО ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ

Статья посвящена проблеме духовно-нравственное воспитание студентов через наследие казахской этнопедагогики. В статье уточняется этимологический смысл понятий «духовность» и «нравственность» на основе трудов античных и средневековых ученых и мыслителей. Вместе с тем, ученые-исследователи в своих работах рассматривают этнопедагогическое наследие казахов как средство духовно-нравственного воспитания студентов. В результате анализа научных исследований народное творчество, обычаи и традиции, педагогические идеи, взгляды, знания народа о воспитании рассматриваются духовно-нравственными ценностями этнопедагогического наследия, передаваемыми из поколения в поколение, как духовные блага и этнопедагогическое наследие, влияющие на внутренний мир, образ жизни, связанный с историческим опытом, жизнью, проверенной духовным состоянием народа. Казахское этнопедагогическое наследие предлагает систему работы в соответствии с готовыми механизмами, поэтапно реализуемыми вузом в учебно-воспитательном процессе, предусматривающую углубление знаний и воспитания студентов. В статье также раскрывается и

воспитательное значение казахского этнопедагогического наследия в деловом общении, обеспечивающее расширение понятия «этноэтикет», что позволяет углубить базу знаний студентов. Предлагается определенная система работы предусматривающая углубление и систематизацию базы знаний студентов в области казахского этнопедагогического наследия, которая может осуществляться согласно разработанными механизмами, которые реализуются в учебно-воспитательном процессе вуза поэтапно. Духовно-нравственного воспитания студентов вуза с использованием казахского этнопедагогического наследия может быть использована на практике высших учебных заведений Республики Казахстан.

Ключевые слова: нравственность, душа, духовность, казахское этнопедагогическое наследие, казахский этноэтикет.

KAZAKH ETHNO-PEDAGOGICAL HERITAGE - A MEANS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS

The article is devoted to the problem of spiritual and moral education of students through the heritage of Kazakh ethnopedagogy. The article clarifies the etymological meaning of the concepts of "spirituality" and "morality" based on the works of ancient and medieval scientists and thinkers. At the same time, researchers in their works consider the ethnopedagogical heritage of the Kazakhs as a means of spiritual and moral education of students. The Kazakh ethnopedagogical heritage offers a system of work in accordance with ready-made mechanisms, gradually implemented by the university in the educational process, providing for the deepening of knowledge and education of students. The article also reveals the educational significance of the Kazakh ethno-pedagogical heritage in business communication, which provides an extension of the concept of "ethno-etiquette", which allows to deepen the knowledge base of students. A certain system of work is proposed that provides for the deepening and systematization of the students' knowledge base in the field of the Kazakh ethno-pedagogical heritage, which can be carried out according to the developed mechanisms that are implemented in the educational process of the university in stages. The authors of the proposed system of spiritual and moral education of university students using the Kazakh ethno-pedagogical heritage can be used in practice of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan.

Key words: morality, soul, spirituality, Kazakh ethno-pedagogical heritage, Kazakh ethno-etiquette.

References

- 1 1 ҚР Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. <http://online.zakon.kz>.
- 2 Antologija pedagogičeskoj mysli Kazahstana. – A., 1995. – 530s.
- 3 Nurmuratov S.E. Stanovlenie i razvitie duhovnyh cennostej. Avtoref. dis. kand. ped. nauk. – Almaty, 2000.
- 4 Frolov, I. T. Filosofskij slovar'. Frolov, I. T. Filosofskij slovar' / I. T. Frolov - M.: Politizdat, -1991. – 559 s.
- 5 Əbildina S.Қ. Қазақ халқының ауызекі шығармашылығы арқылы бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиеге болашақ мұғалімдердің даярлығын қалыптастыру: р.ғ.к. dissertacijаның avtoreferaty / S. Қ. Əbildina. - Қарағанды, 1999. - 27 б.
- 6 Uzakbaeva S.A., K.Zh.Kozhahmetova. Konceptija jetnoobrazovaniya studentov vysshej shkoly. – Almaty: Oner, 1998. – 144s.
- 7 Abenbaev S.Sh. Studentterdiñ jestetikalық мәдениетin қазақ халқының мәдени мұрасы арқылы қалыптастырудың ғылыми-pedagogikalық negizderi. Ped.ғыл.dok.ғыл.дәр алу үшiн dajын.diss.avtoreferaty. –Türkistan, 2010.
- 8 Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. -Almaty: Rauan, 1994. –320 б.

Information about author:

Saule Abildina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan, E-mail: salta-7069@mail.ru, ORCID 0000-0001-5708-1831